

DOSLOV: EDMUND HUSSERL A PROBLÉM ČASU

„Vím to, když se mě na něj nikdo netáže, ale mám-li to někomu vysvětlit, nevím.“ Touto případnou větou z Augustinových *Vyznání*, ponechanou v originálním latinském znění, začíná Edmund Husserl svoji fenomenologii vnitřního časového vědomí. Věta je první Augustinovou odpovědí na Augustinovu otázku. Ta otázka zní: „Co je tedy čas?“

Ne náhodou poukazuje Husserl na tuto odpověď, neboť dnešní doba, tolik hrdá na svoje vědění, v řešení otázky příliš nepokročila. Zasluhou fenomenologie a jejího zakladatele však nesporně zůstane to, že díky nim dnes můžeme otázku po čase klást s větším porozuměním.

U Augustina, kterého studovat, jak nabádá Husserl, musí i dnes každý, kdo se chce vážně zabývat problémem času, nacházíme mnoho znepokojujících a hlubokých myšlenek, které nenechávají na pochybách nikoho, kdo je čte, že se týkají také jeho osobně. Nebyl by minulý čas, kdyby nic nemíjelo, nebyl by budoucí, kdyby nic nenastávalo, nebyl by přítomný, kdyby nic netrvalo. Ale jak existují ony dva časy, minulý a budoucí, když minulý už není a budoucí ještě nenastal? Nicméně kdyby přítomný čas byl stále přítomný a neměnil se v minulý, nebyl by to čas, nýbrž věčnost. Musí-li se tedy přítomný čas proměnit v minulý, aby byl časem, jak potom můžeme o něm říci, že jest, když důvod jeho bytí je v tom, že nebude? .. Pro ilustraci aktuálnosti myšlenek obsažených v Augustinových *Vyznáních* alespoň tolik.

Radikální uchopení právě uvedených myšlenek, ale také bezpočtu dalších, ještě pozoruhodnějších, se otevírá právě v těchto našim čtenářům předkládaných Husserlových analýzách vnitřního časového vědomí.

Zůstaňme na chvíli u jedné Husserlovy věty, která obdobně jako věty Augustinovy vyvolává nejen tok spleťtých úvah, ale také estetický prožitek, dosahovaný zdánlivou paradoxností celku, jehož části jsou průzračně zřejmé. „Všechno, co je, to bude, jak je zcela evidentní a samozřejmé, v důsledku toho, že bylo, a je v důsledku toho, že je v budoucnu to, co bylo.“ Jak je zřejmé, ve větě se pojednává o čase. Všimněme si však jakým zvláštním, způsobem. Slovo čas v ní v žádném případě nemůžeme najít, protože se v ní nevyskytuje. A přece o čase pojednává. Zdá se tedy, že o čase není nutno hovořit tak, že jméno čas skloňujeme, nýbrž že o čase můžeme říci více, když se budeme snažit ve své reflexi času být časově, tj. když naše vědomí času získá vědomí, že je časové vědomí. To je pak vidět v naší větě v tom, že o čase vypovídá v živlu bytí, v němž je čas domovem. Slovně to pak vyjadřujeme tak, že se pohybujeme v živlu slovesa býti a to časujeme, to znamená například říkat *byli jsme, jsem, budou*. Všimněme si ještě jedné zajímavé věci, neříká se, že to, co je, to nebude, nýbrž se říká, že *bude, bude tím, co bylo*. Abychom čtenáři nepředkládali v této souvislosti interpretace, o nichž bychom nemohli říci nic více než to, že jsou snad pravděpodobné, řekněme jen s básníkem, že „v duchovém světě se ničeho neztrácí...“.

V naznačených souvislostech se nyní dotazujeme samotné otázky, která se nám výše vynořila v podobě „co je čas?“. Měli-li bychom po filosofických vkladech fenomenologického dotazování být schopni klást otázku s větším porozuměním, musíme podrobit zkoumání samotnou otázku „co je čas?“. Poučení Heideggerem víme, že otázka svou intencí, kterou vnitřně má, spoluvytváří a podmiňuje způsob odpovídání. Neboli, že máme co činit s vnitřní korelací, která způsobuje, že se otázka bytostně podílí na tom, jaká bude odpověď. Známe dokonce i takové otázky, které způsobí to, že dostaneme odpověď na něco jiného, než jsme v otázce zamýšleli. To pak znamená, že jsme se vzdor dobrému úmyslu ptali neodpovídajícím způsobem. Tedy i ve filosofii může být cesta do pekel dlážděna samými dobrými úmysly.

V případě otázky, co je čas, můžeme postupovat obdobně jako u otázky, co je metafyzika. Určující složkou otázky je právě ono nevinně se tvářící „co“. V obecném smyslu na otázku

„co“ mohou dostat pouze odpověď „něco“, neboli nějakou věc v obecném slova smyslu. Máme však na mysli „něco“ nebo věc, ptáme-li se na čas? Když se zeptáme takto přímo, těžko bychom odpověděli kladně. Ale ono nevinné „co“, vkrade-li se do otázky, způsobuje, že se při vypracovávání odpovědi chováme tak, jako bychom byli na právě vznesenou otázku odpověděli kladně. Čas se stává najednou „něčím“, věcí, a my se dostáváme do bludiště, v němž jsme nechtěli být, aniž si to vlastně uvědomujeme. To bludiště pak můžeme popisovat v přímé souvislosti s dějinami metafyziky. Co z toho všeho vyplývá? To, že otázka po čase musí být vypracována. Právě tím, kdo na této práci zanechal svůj nesmazatelný podíl, byl Edmund Husserl.

Edmund Husserl, jeden z řady slavných moravských rodáků, se narodil dne 8. dubna 1859 v Prostějově. Jeho otec vlastnil továrnu na galanterní zboží. Rodina Husserlových byla židovská a ve své době německy orientovaná. Tak se stalo, že se mladý Edmund česky neučil. Lze se však domnívat, že určité povědomí, jak to bývá ve smíšených prostředích, o češtině měl. Víme, že Husserl měl více sourozenců. Samo jméno Husserl je zajímavé tím, že v jazyce jidiš znamená Israel. Základní školu absolvuje Husserl v Prostějově, gymnasium pak roku 1876 v Olomouci. V témže roce pak odchází studovat do Lipska astronomii a matematiku. V Lipsku se seznamuje s T. G. Masarykem a navazuje s ním přátelský vztah, který zůstává po celou dobu jejich živo-ta. Jeho učitelem matematiky v Lipsku byl K. Weierstraß, snad největší matematik druhé poloviny devatenáctého století, který se o Husserlovi vyjádřil jako o schopném a velmi slibném matematikovi. V roce 1882 obhájil disertaci z oboru matematiky. Nějakou dobu je také asistentem u Weierstraße. Studoval rovněž na univerzitách v Berlíně a ve Vídni. Ve Vídni se seznamuje s F. Brentanem, pod jehož vlivem se původní matematik svým zájmem obrací k logice, psychologii a filosofii. Roku 1887 konvertuje Husserl k luteránství. Svoji univerzitní a filosofickou kariéru začíná Husserl v Halle roku 1887 jako soukromý docent, V roce 1901 je jmenován profesorem univerzity v Göttingen, kde působí do roku 1915. Od roku 1916 pak působí jako profesor ve Freiburgu až do roku 1928. V tomtéž roce odchází na odpočinek. Slovo odpočinek však v Husserlově případě nelze chápat doslovně, vždyť např. spis *Formální a transcendentální logika* vychází až o rok později, nemluvě již o *Karteziánských meditacích*, *Krizi evropských věd* a spisu *Zkušenost a soud*. Husserl umírá ve Freiburgu 27. dubna 1938.

První velkou Husserlovou prací je *Filosofie aritmetiky* z roku 1891, pak následují monumentální *Logická zkoumání* ve dvou dílech v roce 1900 a 1901, dále *Filosofie jako přísná věda* 1911, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii* 1913, v témže roce začíná vydávat *Ročenky pro filosofii a fenomenologické bádání*. V *Ročence* vychází první díl *Idejí*, druhý a třetí až v roce 1952. Zde předkládané *Přednášky k fenomenologii vnitřního časového vědomí* vyšly v roce 1928. V roce 1929 pak *Formální a transcendentální logika*, dále *Karteziánské meditace*, nejprve ve francouzském překladu roku 1930, pak německy 1950. Musíme jmenovat alespoň ještě dva spisy, *Zkušenost a soud*, který vyšel v Praze roku 1939, a slavnou *Krizi evropských věd* vydanou 1956. Husserlova rukopisná pozůstalost činí 45.000 stran stenografických záznamů. Kritická vydání Husserlových děl jsou realizována v prestižní edici Husserliana (Haag).

Ve svých deníkových záznamech si 25. září 1906 Husserl poznamenal: „Potřebujeme nejen poznání cílů, směrnic, záměrů, metod, stanovisek k jiným poznatkům a vědám. Potřebujeme i skutečné provedení. Musíme po těchto cestách sami kráčet. Musíme krok za krokem řešit jednotlivé problémy. Tady je především nutné pojednání fenomenologie rozumu, krok za krokem, a na jeho základě skutečné osvětlení logického a etického rozumu ve formě oboustranných principů a základních pojmů. Zde stojí na prvním místě problémy fenomenologie vněmu, fantazie, času a věci.“ Zatímco *Ideje k čisté fenomenologii* a *Karteziánské meditace* představují soustavný pokus o nastínění oblastí fenomenologického

bádání a jeho cílů, a tak jsou současně nastíněním programu Husserlovy filosofie, a totéž lze po výtce říci i o *Krizi evropských věd*, představuje *Fenomenologie vnitřního časového vědomí* právě jeden z takových pokusů o skutečné provedení na poli problému času.

Husserlovou asistentkou v letech 1916 až 1918 byla vynikající, talentovaná a Husserlovi nadmíru oddaná žena, žel se smutným osudem mučednice, dnes slavná Edith Steinová, Janem Pavlem II. prohlášená 1. května 1987 za blahoslavenou. Edith Steinová se pohybovala ve sférách, které bychom mohli bez nadsázky nazvat vrcholy filosofie našeho století, jejím nejlepším přítelem byl Max Scheler, dalším přítelem Roman Ingarden, k tomu blízké kontakty s Husserlem, L. Landgrebem, M. Heideggerem a dalšími. E. Steinová zaměřila své úsilí ve Freiburgu na to, aby Husserlovy rukopisy byly uvedeny do takového stavu, aby byly schopny uveřejnění, to znamená aby dostaly takovou podobu, ve které by mohly být přiblíženy veřejnosti. V jednom z dopisů Ingardenovi si posteskla, že musela mistra i pobízet k tomu, aby rukopis doplnil a upřesnil a aby si našel čas na společnou redakci přepisu. Uvádí dále, že v rukopisu dělá minimum redakčních úprav a přepracování v Husserlových intencích. Mluvíme samozřejmě o Přednáškách k fenomenologii vnitřního časového vědomí. Heideggerovo, tj. vydavatelovo vyjádření, že se jedná o text z roku 1905, není zcela výstižné, protože Husserl v té době něco vyřadil a něco přidal. To, co Husserl přidal, však byly pouhé lístečky s poznámkami, které přirozeně vyžadovaly redakční zpracování. Výsledek redakčního zpracování, za něž vděčíme Steinové, vypadá přibližně takto. Z úvodu a čtyřiceti pěti paragrafů, které první díl obsahuje, vychází jen úvod a čtrnáct paragrafů a k tomu čtyři další jen zčásti z původního rukopisu přednášek z roku 1905. To ve vydání z roku 1928 činí asi čtyřicet z asi osmdesáti dvou tiskových stran. Steinová se snažila sjednotit terminologii úvodu a paragrafů a formulovala nadpisy paragrafů.

Na jaře roku 1926 navrhl Husserl Heideggerovi, aby se ujal zveřejnění jeho zkoumání k fenomenologii vnitřního časového vědomí z období jeho působení v Göttingen, a to v podobě, kte-rou zpracovala Edith Steinová. Husserl a Heidegger tehdy strávili společně jarní prázdniny v Todtnaubergu ve Schwarzwaldu, kde měl Heidegger chatu. Při příležitosti Husserlovy návštěvy ukázal Heidegger Husserlovi téměř hotový rukopis svého díla *Bytí a čas*, které zamýšlel Husserlovi věnovat, což se v roce 1927 také stalo. Ukázání rukopisu bylo bezprostředním podnětem k uvedenému Husserlovu návrhu. Heidegger návrh akceptoval s tím, že jej bude moci uskutečnit teprve po vyjití *Bytí a času* a zpracování manuskriptu nemůže vzít na sebe, protože je do podzimu 1927 vytížen působením na univerzitě v Marburgu. Husserl Heideggerovi předal nikoli své stenografické manuskripty, nebo lépe řečeno rukopis, který měla k dispozici E. Steinová, nýbrž rukopisné zpracování Edity Steinové z roku 1917. A tak se Heidegger musel spokojit s pečlivým přehlédnutím rukopisu E. Steinové, do něhož učinil nepatrné zásahy, ačkoli se zdálo, že by důkladné zpracování nebylo Husserlovi proti mysli. Text byl připraven pro tisk v roce 1928 a vyšel v Halle v témže roce jako devátý svazek *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung*. Na jaře 1928, ještě před definitivním uzavřením textu, předložil Heidegger rukopis předmluvy Husserlovi ke schválení. Husserl se později často odvolává na vydání z roku 1928 jako na „mé přednášky o fenomenologii vnitřního časového vědomí vydané Martinem Heideggerem“. Autorizace verze vypracované E. Steinovou je tedy nepochybná. Verze vypracování E. Steinové má původ v její iniciativě, a tak je vlastně také jejím dítětem.

Když jsme naznačovali výše, že čas je domovem v živlu bytí, nelze nezpomenout na tomto místě podobného náznaku Husserlova v paragrafu 81 *Idejí k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii* z r. 1913. Toto připomenutí je potřebné z toho důvodu, že ve zde předkládaných analýzách časového vědomí vzhledem k jejich specifičnosti není jedna ze sjednocujících intencí zájmu tolik patrná. V *Ideen* se říká, že čas je, jak z dalšího zkoumání

vyplyne, titul pro zcela uzavřenou sféru problému, a sice takovou, která je obzvlášť obtížná. Ukáže se, že naše dosavadní znázornění do jisté míry zamlčelo jednu celou dimenzi a nutně to zamlčet muselo, aby to podrželo v nezmatené podobě, to, co je vidět zprvu jen ve fenomenologickém hledisku a co tvoří uzavřené pole zkoumání, nepřihlédneme-li k nové dimenzi. Transcendentální absolutno, které jsme takovou redukcí vypreparovali, není vpravdě to poslední, je něčím, co se samo v jistém hlubokém a zcela zvláštním smyslu konstituuje a má svůj prazdroj v posledním a pravém absolutnu. Husserl přiznává, že byla zamlčena jedna celá dimenze. Na kterou Husserl myslí? Fenomenologické zkoumání se pokoušelo založit absolutno vědomí a pominulo dimenzi pravého absolutna. Důvodem tohoto opomenutí byla obava z nevyslovitelnosti. O těchto problémech je lépe tiše mlčet. Pokusem o útok na uvedenou nevyslovitelnost jsou předkládané analýzy.

Ve fenomenologii vnitřního časového vědomí máme před sebou ukázkou konkrétních analýz daností, v nichž program překračuje sebe sama ve svém naplňování. V časových analýzách se Husserlovi čas ukázal jako to, co umožňuje styk s celkem všeho, co jest, čas se ukázal jako světový horizont.

Náš jediný znalec fenomenologie Jan Patočka, současně také žák, spolupracovník a přítel Husserlův a Heideggerův, rozpoznává, že Husserl v analýzách času ještě nedosahuje opravdu posledního dna; že však na cestě k němu je nutné tyto analýzy o to pečlivěji studovat, o tom lze předpokládat jeho souhlas. Tento náš překlad má pak jeho souhlas explicitní z roku 1970, to jest brzy po svém prvním vydání v tomtéž roce.

Čtenáře, který by chtěl pro četbu Husserla opravdu kompetentní poučení, je potřeba upozornit na titul: Jan Patočka, *Úvod do studia Husserlovy fenomenologie*, Praha 1966, vyšlo jako skripta Filosofické fakulty UK. Tentýž text také vycházel ve Filosofickém časopise, jedná se o poslední dvě čísla ročníku 1965 a v roce 1966.

Od Husserla vyšly česky ještě *Karteziánské meditace (2x)* a *Krize evropských věd*.

Náš text byl překládán z německého originálního vydání Husserl, *Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewußteins*, Halle 1928. Pro druhé vydání byl text přehlédnut ještě s vydáním Husserliana Bd. X, Haag, 1966.

Praha-Zbraslav, únor 1995

Vladimír Špalek